

Лариса Раздобудко-Човић
Универзитет у Приштини
Филозофски факултет, Косовска Митровица
Бранимир Човић
Паневропски универзитет Бања Лука
Факултет филолошких наука

УДК 821.111(73).09-94 Набоков В.
81'255.2

МНОГОСТРУКЕ МЕТАМОРФОЗЕ И ПРЕВОДИЛАЧКЕ ИГРЕ СТВАРАЊА И ПРЕ-СТВАРАЊА У МЕМОАРИМА ВЛАДИМИРА НАБОВОКА: ОЧЕКИВАНА КРЕОЛИЗАЦИЈА ТРИЈУ МОДЕЛА КУЛТУРЕ КОД ПРЕВОЂЕЊА СА ЈЕЗИКА ПОСРЕДНИКА

Сажетак: Циљ овог рада је проналажење случајева креолизације културних и жанровских елемената језика са кога се преводи (оригинала) и језика на који се преводи. Међутим, при подробнијем изучавању феномена два аутопревода мемоара Владимира Набокова, задатак се додатно искомпликовао, пошто је било потребно пронаћи случајеве креолизације три културна елемента и жанровска модела: прво, његовог енглеског оригинала *Conclusive Evidence* (1951), друго, његовог русифицираног аутопревода (с низом значајних измена и допуна) под насловом *Другие берега* (1954), те англизованог аутопревода *Других берегов* под насловом *Speak, Memory* (1966). Анализи трију претходних креолизација модела културе аутори истраживања неизоставно додају и анализу слојева културних и жанровских особености превода српског и хрватског преводиоца са различитих оригиналних текстова: хрватски преводилац, Нада Шољан, за оригинал узима англизовани превод *Speak, Memory* (1966); за српског преводиоца, Петра Вујичића, оригинални текст је русифицирани аутопревод Набокова *Другие берега* (1954). На крају спроведене анализе аутори долазе до закључка да се интерпретација оригиналног уметничког дела у ауторизованом преводу манифестује комплексом различитих фактора, условљених, пре свега, уникатном природом ауторизованог превода као таквог, затим концептуално-естетичким особеностима оригиналног текста, и најзад – лингвокултурном специфичношћу свих актера превода – аутора, преводиоца и аудиторијума.

Кључне речи: књижевни превод, аутопревод, транскрипција, приближан превод, транслитерација, описни превод, хипонимијски превод

Судбина Набоковљевих мемоара умногоме евоцира човекову судбину, и то сопствену судбину писца странца који стицајем метафизичких околности, будући одвојен од свога матерњег, а са перфектним знањем енглеског и

француског још од детињства, лута од немила до недрага, од језика до језика, од културе до културе, те тако бива предодређен за писца-преводиоца и сопствених дела. Наиме, есеј под насловом *Мадмасел О*, којим је започео да бележи своја сећања, написао је и објавио на француском језику 1936. године у Паризу, да би га 1943. (после пресељења у САД 1940., када је одлучио да пређе на енглески језик) у енглеском преводу Хилде Ворд (Hilda Ward) и у сопственој редакцији објавио у часопису *Atlantic Mounthly*. Током наредних пет година (1946–1951) у периодици ће објављивати на прескок своја даља сећања која је сакупио, укњижио и објавио у Њујорку 1951. године под насловом *Conclusive Evidence* (Кључни доказ), да би у британском издању променио наслов: *Speak, Mnemosyne* (*Говори, Сећање*). Најпосле, књига је у ауторовом преводу, а уз помоћ супруге Вере, објављена на руском 1954. у Њујорку под насловом *Другие берега* (*Друге обале*). Међутим, то није био класичан превод са изворног енглеског на циљни руски језик, јер је узгред ревидирао читаво једно поглавље и унео знатне измене и допуне у остала поглавља. И то није било све. У коначно издање *Speak, Memory* из 1966., које је превео са свог руског оригинала, Набоков је унео „не само темељне промене и обилне додатке у првобитни енглески текст“ већ се „послужио и исправкама насталим док га је преносио на руски“. Све те „многоструке метаморфозе“, „посве природне лептирима“, како сам истиче, пре њега није искусило ни једно људско биће: да у њима буде стваралац и пре-стваралац. Да би се употпунила потребна количина библиографских информација које се тичу судбине овога посве необичног дела, вреди споменути да су се у периоду од 1961. до 1964. године појавила још четири превода, и то овим редоследом: на француском – 1961, на италијанском – 1962, на шпанском – 1963. и на немачком – 1964. године. На преводе на наш језик се, међутим, дуго чекало – тридесетак година, али се десило нешто што би теоретичар књижевног превођења само могао да пожели: један је преведен са руског (1995, преводилац Петар Вујичић), а други – са енглеског (2002, а у преводу Наде Шољан), и то са оног другог *Speak, Memory* из 1966. године.

Феномен превода са језика посредника књижевног дела треба осветлити не само са језичког, већ и са културно-историјског аспекта. При посредном преводу како за преводиоца, тако и за критичара и аналитичара превода обавезе су кудикамо веће и сложеније неголи код превода са изворника, јер су обома потребне многе књижевне и изванкњижевне информације, будући да се у таквом преводу очекује двострука преломљена слика света – изворног језика и језика посредника, као и преплитај разних жанровских традиција. У тим многобројним обавезама од посебног значаја је да се уоче и дефинишу специфичности тзв. *конкретног књижевног модела* унутар књижевне врсте којој конкретно дело припада. Основни циљ оваквог проучавања жанра је да се преко културних елемената језика посредника запазе и елементи оригинала. Крајњи циљ аналитичара овог феномена је да се укаже на случајеве креолизације трију културних модела: језика посредника (руског превода

Друге обале који је реализовао аутор изворника *Мемоара* из 1951, уз значајне измене и допуне), изворника на енглеском који је преведен са руског 1966, и циљног језика српског на који је дело преведено 1995, као и трију жанровских традиција у свакој од тих трију књижевности. Уколико дозволи време и простор извршили бисмо и компаративну анализу српског (Набоков, 1995. у преводу са руског Петра Вујичића) и хрватског превода (Nabokov, 2002. а у преводу са енглеског Наде Шољан).

У класичном преводу имамо изворни и преводни текст са писцем аутором и преводиоцем интерпретатором. Превод је, дакле, секундаран, јер се базира на нечему што је већ створено. По устаљеној номенклатури, прихваћеној у поетици књижевног превођења за последњих двадесетак година, *Speak, Memory* је изворни текст за хрватског преводиоца, а *Другие берега* – за српског преводиоца је језик посредник. Међутим, с обзиром на то да га је сам аутор реализовао (уз знатне трансформације и допуне у односу на текст објављен 1951. године на енглеском) и ауторизовао, овај текст се може сматрати истовремено – и изворним. Набоков је, попут бога Јануса, творца са два лица, али са једном свешћу и једним срцем: он је и стваралац и пре-стваралац, а преводи суму – *интерпретација интерпретације*. Овакве многоструке трансформације: од енглеског као пра-изворника ка циљном руском, па изнова ка енглеском као ново-изворнику условило је да три текста функционишу и као два изворника, и као два превода. Излаз из овакве наоко парадоксалне ситуације ваљало би потражити у америчком изразу „creative writing“. Насупрот увреженом тумачењу према којем су писци-аутори креатори, а преводиоци пуки интерпретатори, метааутори, ова дихотомија се подупире изразом *таленти и обожаваоци*, који је неумесан за било који ваљан превод. Случај Набоковљевих *Мемоара*, међутим, није класичан јер је немогуће спровести строгу делимитацију креације од интерпретације, дела од превода, писца од преводиоца. Не помаже ту ни контрааргумент типа: да преводи застаревају, а оригинали не (*sic!*). Ни метафоре немају бољи учинак када се децидирано тврди да „преводиоци треба да остану преводиоци, а не да покушавају да надмаше, допевају, натпевају или поново напишу писца кога преводе“, јер у нашем случају постоје два „изворна“ аутора, па је тешко рећи ко је на првом месту. Али зато можемо прихватити у целости оно тумачење које се односи на дела постмодерне која су увек ре-креација нечег што већ постоји, и даде се применити на наш случај, наравно, *mutatis mutandis*: „Ре-креација, слободна интерпретација, грађење дела на делу, припадају само великим писцима, и то у мери њиховог божанског дара, само реткима и одабранима“ (Ђурђић, 2001: 184–186). У ретким, и то оним најсветлијим тренуцима када је преводилац пре-стваралац, дорастао ствараоцу, он је кадар да сплете свој венац са венцем ствараоца, а на два језика, и тада и један и други текст припада и једном и другом: креатору и пре-ствараоцу, да би у следећој фази изменили улоге: у обрнутом преводу са руског, као језика посредника, на енглески, реализованом 1966, ситуација је битно другачија од оног првобитног енглеског

изворног из 1951. године. Ре-креација на руском *Speak, Mnemosyne* је у великој мери слободна интерпретација. Овде писац игра улогу ре-креатора по сопственом сценарију, да би у наредној фази тај руски превод послужио као основа за интерпретацију интерпретације на енглеском. У том низу креација и ре-креација сем временског редоследа јављања: енглески-руски-енглески нема редоследа по скали вредности ни примата.

Својим *Мемоарима* Владимир Набоков је себе промовисао у потенцијалног преводиоца-сарадника на сопственом тексту, што представља ништа друго до поновну интеграцију језичког јединства људског рода, чиме се евоцира стање које је претходило грађењу Вавилонске куле. Такво преводилаштво је уједно покушај превазилажења осећања „ксенизма“ – „другости“ и међукултурне хетерогености. Тиме положај странца постаје парадоксалан: он је истовремено и ближи – и даљи од својих.

О дијалогу култура написано је много радова, међутим, тек у неколицини поклања се пажња наставку тог дијалога у оквиру стваралаштва одређеног писца, мада управо у квинтесенцији утисака који се крију у тексту дела дијалог култура има свој, можда, најупечатљивији израз. Овај рад представља покушај анализе дијалога култура у стваралаштву В. В. Набокова, писца који је стварао у емиграцији и у својим делима комбиновао опште представе земаља у којима је својевремено живео: Русије, Француске, Енглеске и Америке; свака од ових тема неодвојив је део капиталног културолошког проблема Русија – Запад.

Набоков гради свој стваралачки простор у коме значајну улогу игра језик и културна традиција. Ово искуство му је касније омогућило да слободније и сигурније „преплиће“ руске и западне културне традиције у свом уметничком свету.

I. Теоријске и методолошке основе истраживања чини културолошки приступ стваралачком наслеђу В. В. Набокова, приступ који претпоставља културно-историјско и компаративно-типолошко истраживање наслеђа у комплексном јединству биографског и књижевно-културног билингвистичког контекста. У раду је коришћен принцип кроскултуралне и међукултуралне, или интеркултуралне, анализе уметничких појава, између осталог – *Мемоара* В. Набокова, као синтезе култура. Притом кроскултурална анализа помаже да се истакну црте руске, енглеске и америчке културе у уметничком свету В. В. Набокова, док међукултурална или интеркултурална служи за истицање путева корелације двеју култура.

Према дефиницијама из речника реалија је „било који предмет материјалне културе“, „у класичној граматички различити фактори... као, на пример, државно уређење дате земље, историја и култура датог народа, језички контакти говорника датог језика и сл., са тачке гледишта њиховог одраза у датом језику“, „предмети материјалне културе који служе као основа за номинативно значење речи“.

У категорију реалија спадају многе пословице, изреке, идиоматски изрази, фразеологизми, речи и синтагме којима се означавају поједине националне црте, појаве и предмети који се не срећу код других етничких група. Уколико је језичка јединица читав један свет у малом у коме се одражава неки реални фрагмент, или пак представа о том фрагменту реалности, тада се појам реалије, у етно-културном смислу, издваја по богатству значења међу обичним језичким структурним компонентама. Управо у процесу превођења долази до контакта и међусобног прожимања различитих лингвистичких система, као и сасвим различитих цивилизација и културних заједница. Узме ли се све ово у обзир, тада се, међу осталим елементима језичкога система, нарочито јасно издваја процес превођења реалија.

Како су многи истраживачи-теоретичари превођења сваком приликом истицали, реалије су „немогућност превода у преводу“. Реалије могу бити и етничке, и везане за свакодневицу датог народа, и културне, и историјске. Али било које да су у питању, веома је тешко и проблематично њихово реконструисање у језику превода. Превођење реалија најчешће не може бити једнозначно, будући да се у полазном тексту не налазе ауторова тумачења тих етнокомпонената, већ оне постоје као нешто природно и што се само по себи разуме. Отуд су готово неизбежне фусноте и коментари, али ни они, нажалост, не представљају увек једино и коначно решење проблема. Често и уобичајене језичке компоненте могу постати елемент културне терминологије, или пак могу да се не уклапају у дату категорију. Превођење реалија није могуће без великог преводиоачевог познавања не само језика, већ и језичког фона /језичке позадине, изванјезичких садржаја.

У теорији превођења термином „реалија“ означавају се *речи* којима се именују већ поменути предмети и појмови. Појам „превод реалија“ је двоструко услован: реалија је по правилу непреводива као реч у речнику и „реч за реч“, али се ипак, као по неком неписаном правилу, преноси (у контексту) другим средствима. А. В. Федоров, један од најпознатијих руских теоретичара превођења, истакао је да „не постоји реч која не би могла бити преведена на други језик, макар описно, то јест опширном комбинацијом речи датог језика“ (Питања теорије уметничког превода, 1971: 182). Преводиоци се најчешће суочавају са две основне тешкоће при превођењу реалија: одсуством еквивалента у језику превода, услед помањкања референце коју означава реалија код говорника тог језика, те неопходношћу да се, уз предметно значење (семантику) реалије, пренесе и њен колорит (конотација) – њена национална и историјска обојеност.

Приликом избора најпогоднијег метода превођења, посебну пажњу треба поклонити начину на који је непозната реалија пласирана и осмишљена у оригиналу. Најчешће је непозната реалија – туђа реалија и аутор је у текст уметничког дела уводи приликом описивања реалности која је нова за носиоца датог језика (на пример, у роману из живота неког народа у некој земљи, приповедајући о одређеној епизоди, о свакодневици, за читаоца

непознатој). Ове речи захтевају да буду тако пласиране како би омогућиле перцепцију онога о чему се говори, те да се истовремено осети специфична „арома туђег“, карактеристичан локални или национални историјски колорит, због којег су ови елементи и уведени у текст.

Могуће је извести закључак да се као најуспешније може сматрати оно увођење непознате реалије у текст које би омогућило читаоцу њену природну, спонтану перцепцију, без посебних ауторских интервенција. Реалије које су познате читаоцима углавном не захтевају тумачење, а нарочито не регионалне реалије. Међутим, у појединим ситуацијама преводилац мора пажљиво да провери постоји ли одређена реч у језику превода и да ли је адекватна по значењу датој речи из оригинала, те какав је њен фонетски и графички облик у језику превода. Веома често и писац и преводилац рачунају на контекстуално тумачење, на то да ће читалац разумети новоуведену реалију „по смислу“. Нису ретки ни случајеви прецењивања читаочевих знања, када аутор не тумачи реалију, туђу или своју, која је очигледно непозната читалачкој публици. То се односи на многе ауторе који пишу на историјске теме. Очигледно је да се читалац који наилази на непознату реалију у оригиналу налази у бољој позицији у односу на читаоца превода. Неки писци сматрају да ће читалац тражити тумачење непознате речи у речницима, али по мишљењу С. Влахова и С. Флорина, мало је вероватно да ће читалац (који није научни радник или истраживач), пошто је узео књигу ради задовољства, почети да „копа по речницима“. Пласирање и тумачење реалија у посебним речницима, коментарима и глосарима на крају књиге, дела или поглавља, у знатној мери оптерећује читаоца и одвлачи га од приповедачког тока.

Један од главних задатака преводиоца јесте да максимално пренесе садржај оригинала. Разлике у системима језика оригинала и језика превода, као и карактеристике грађења текстова на сваком од тих језика, у различитој мери ограничавају могућност потпуног очувања садржаја оригинала у преводу. Задатак преводиоца је да што потпуније извуче информацију из оригиналног текста, те због тога он мора да познаје језички фон (језичку позадину, изванјезички садржај) којим располажу изворни говорници датог језика. Стога успешно превођење претпоставља свестрано познавање историје, културе, књижевности, обичаја, савременог живота и других реалија народа који говори на језику оригинала. Другим речима, основни захтев за постизање пуновредног превода јесте преводиочево познавање реалија или конкретних услова живота и свакодневице земље са чијег језика преводи. Различити истраживачи предлажу различите методе превођења речи – реалија, укључујући одређени метод преношења национално-маркиране језичке јединице, не узимајући у обзир други. Највећу примену имају транслитерација, транскрипција, калковање, описни превод, приближан превод и трансформациони превод.

Приликом *транслитерације* средствима преводног језика преноси се графичка форма речи изворног језика, а приликом *транскрипције* – њена

звучна форма. Ови начини се користе при преношењу инојезичких властитих имена, географских назива, назива различитих компанија, фирми, бродова, новина, часописа итд. (на пример: Банка оф Америка). Данас се транслитерација и транскрипција у превођењу уметничке литературе користи знатно ређе него раније. То је потпуно разумљиво – преношење звучног или словног облика инојезичке лексичке јединице не тумачи њено значење, те такве речи без одговарајућег тумачења остају непознате читаоцу који не познаје страни језик (Бархударов, 1975: 98).

Калковање је преношење инојезичних реалија уз помоћ замене њених саставних делова – морфема или речи њиховим директним лексичким еквивалентима у језику превода (на пример: браин драин – одлив мозгова). Овај метод има исти недостатак као и први.

Описни превод се састоји у тумачењу значења лексичке јединице изворног језика помоћу опширних израза (синтагми) које тумаче суштинске карактеристике појаве коју означава дата лексичка јединица. Овај начин се сматра веома гломазним и неекономичним, те га није увек могуће применити приликом превођења текстова. Преводиоци често прибегавају комбиновању метода транскрипције или калковања са описним преводом који дају у фусноти или коментару. Овакав начин пружа могућност комбинације концизности и економичности средстава изражавања, својствених транскрипцији, са тумачењем семантике дате јединице кроз описни превод (Бархударов, 1975: 100–101).

Приближан превод се односи на проналажење најближег еквивалента у језику превода за ону лексичку јединицу из изворног језика која нема тачних еквивалената у језику превода. Такве приближне еквиваленте језичких јединица можемо назвати аналогонима, на пример: know-how – тајне производње. Код примене аналогона у превођењу треба имати у виду да у неким случајевима они могу да створе такву представу о карактеру предмета или појаве која није сасвим исправна.

Трансформациони превод. У неким случајевима преводилац је принуђен да преобликује синтаксичку структуру реченице, да прибегне лексичким заменама уз потпуну измену значења изворне речи, то јест да примени лексичко-граматичке преводилачке трансформације. На пример: glimpse – користи се у изразима to have to catch a glimpse of smith, што омогућава да се у преводу примени глагол, те тако употреби синтаксичко преобликовање реченице. Треба додати да В. С. Виноградов и А. В. Федоров истичу још један метод – *хипонимијски* (од енглеске речи „hiponymy“, која има корен у грчком језику). Овај начин превођења карактерише успостављање односа еквивалентности између речи оригинала, која преноси реалију, и речи у језику превода, којом се именује одговарајући појам. На пример: нопал (врста кактуса) – кактус, кебраго (врста дрвета) – дрво (Виноградов, 1978; Федоров, 1983). С. Влахов и С. Флорин уопштавају методе преношења реалија и своде их на два: транскрипцију и превод. „Циљ превода никако није очување аутентичности јези-

ка оригинала – ми се трудимо да пренесемо аутентичност ауторског стила, али средствима „властитог језика“ (Влахов, Флорин, 1986: 87).

Реалије увек изнова стављају пред преводиоца проблем избора неког од начина превођења. Избор зависи од неколицине предуслова: од карактера текста, од контекстуалног значаја реалије, од карактера саме реалије; од њеног места у лексичким системима изворног језика и језика превода; од самих језика – њихових могућности за творбу речи, њихове књижевне и језичке традиције; најпосле, од читалаца превода (у односу на читаоце оригинала) (Влахов, Флорин, 1986: 94). Стога културно-маркирана лексика, приликом њеног превођења на друге језике, захтева од преводиоца стваралачки приступ, као и дубоко утемељено лингвокултуролошко знање.

II. Следећи корак нашег истраживања је одређивање начина превођења реалија у преводима дела В. Набокова. Треба нагласити важну улогу коју реалије имају у делима В. Набокова и, наравно, захтевају при превођењу нарочито пажљив приступ том типу речи. Анализа метода превођења речи-реалија у преводима дела В. Набокова показала је да су се преводиоци користили практично свим начинима описаним у научној литератури (види горе). Истраживање је показало да, према фреквентности примене, метод транслитерације износи 32%, приближни превод – 22%, калковање – 14%, описни превод – 7%, хипонимијски превод – 3%, трансформациони превод – 1%.

Како бисмо истакли вредности и недостатке сваког од наведених метода, наводимо ниже њихову детаљну анализу:

1. *Транслитерација* – У већини случајева у оба превода се примењивао овај метод превођења властитих имена, топонима, марки аутомобила, назива цигарета, напитака, хране: „У него было три брата, Дмитрий (женатый первым браком на Фальц-Фейн), Сергей (женатый на Тучковой) и Константин...“ (с. 20). У преводу: „Имао је три брата, Дмитрија (ожењеног у првом браку девојком из куће Фалц-Фајн), Сергеја (ожењеног Тучковым) и Константина“ (ПВ¹36). У целини узев, овај метод је примењен прилично ефикасно и доследно, са изузетком неколицине случајева, на пример, када је преводилац прешао на транскрипцију: *Пыхачев – Пихачов*: „Из пяти их сестер Наталья была за Петерсоном, Вера – за *Пыхачевым*, Нина – за бароном Раушем фон Траубенберг (а затем за адмиралом Коломейцевым), Елизавета – за князем Витгенштейном, Надежда – за Вонлярлярским“ (ДБ², с. 20). – „Од пет сестара Наталија је била удата за Петерсона, Вера за *Пихачова*, Нина за барона Рауша фон Траунберга (а затим за адмирала Коломејцева), Јелисавета за кнеза Витгенштејна, Надежда за Вонлярлярског“ (ПВ, с. 36). Грешке при превођењу презимена *Пихачов* су сасвим разумљиве, будући да у српском језику нема гласа *ы*. Овај начин преношења реалија уз помоћ транскрипције је веома редак и сусреће се уг-

¹ ПВ – превод Петра Вујичића

² ДБ – *Другие берега*

лавном у преводу Петра Вујичића, код превођења презимена. Треба истаћи да се овај начин данас изузетно ретко користи, искључиво по традицији, по тиснуо га је метод транслитерације.

2. *Приближан превод* – Овај начин је коришћен за превођење географских реалија (флора, фауна, биљне културе), етнографских реалија (свакодневица, одећа, храна, лекови, установе), надимака, те друштвено-политичких реалија (углавном су то називи државних служби). Примену овог метода преводиоци тумаче чињеницом да се не могу увек пронаћи еквиваленти наведених реалија у другим културама: „Вижу пар, мреющий над шоколадом, и тарелки с черничным пирогом“ (с. 194). – У Вујичићевом преводу *черничный пирог* преведен је приближно, као *тортице са слатким од боровнице*: „Назире се пара над чоколадом, тамноплавим блеском преливају се *тортице са слатким од боровнице* (ПВ, с. 109–110). Нешто прецизније, али такође приближно, преводи Нада Шољан: „Видим пару чоколаде и тањуре с питом од купина“ (НШ³, с. 135). У већини случајева овај метод се показао ефикасним, аналогони су успешно одабрани.

3. *Калковање* – Овај начин је коришћен за превођење етнографских, географских и друштвено-политичких реалија, као и фразеологизама.

Фразеологизам *замерзнуть до мозга костей* Набоков трансформише у *до центра мозга*: „...что замерзает до центра мозга“ (ДБ, с. 36). У преводима је дат као калк – код Наде Шољан „...укочена је од зиме, смрзнута до средишта мозга“ (НШ, с. 77), а код Вујичића проширеним компонентним склопом српског фразеологизма *смрзнута се до костију* „...осећа да се смрзла до сржи у костима...“ (ПВ, с. 62). Или: како би пробудио колорит енглеских успомена, Набоков енглеску реч за новине користи у руској транскрипцији: „Такие вещи, как горячие булочки и пирожные, запиваемые чаем после игры, или крики газетчиков: ‘Пайпа, пайпа!’, мешающиеся с велосипедными звонками на темнеющих улицах, казались мне в ту пору более характерными для Кембриджа, чем кажутся теперь“ (ДБ, с. 241). Преводитељица Нада Шољан даје калк *нов’не*: „Ствари као што су топло *пециво* и *погачице* које су нам сервирали уз чај послуже утакмице или кокнијевски крикови колпортера ‘Нов’не, нов’не!’ који су се мијешали са звоњавом бицикла...“ (НШ, с. 210). У преводу Петра Вујичића, пак, реалија попут *булочка* је изостављена, те је упрошћена читава реченична конструкција, њена синтаксичка структура. Још један пример: у самом оригиналу постоји калк: „...счастливо женился dans la force de l’vge (В расцвете сил (франц.), т. е. в моих теперешних летах на молодой эстонке около того времени, когда я женился сам (в 1925 году)“ (с. 33), који Петар Вујичић преводи такође калком: „...у најбољим годинама“ (ПВ, с. 58) и даје га у фусноти. Када је реч о преводу исте фразе код Наде Шољан, треба истаћи да је она у овом случају употребила метод трансформације, изоставивши и француски калк, и његов превод.

4. *Описни превод* – Путем описног превода преводиоци су пренели значење етнографских и друштвено-политичких реалија. Ни код Срба, ни код

³ НШ – превод Наде Шољан

Хрвата не постоји таква реалија као што су „валенки“. Дослован превод ове реалије (*ваљенки*), како је то учинио Петар Вујичић, не значи ништа за изворног говорника српског језика. Описни превод је једини начин да се ефикасно пренесе значење ове речи, што смо пронашли у преводу Наде Шољан (*пустене чизмиме – сапоги из ваљаной шерсти*): „Слышу, добросовестно скрипит под его *валенками* снег...“ (ДБ, с. 36) – „Чујем како под његовим *ваљенкама* јако шкрипи снег...“ (ПВ, с. 61); „Чујем како му снијег пуцкета под *пустеним чизмима*...“ (НШ, с. 76). На овом месту би било неопходно дати коментар, будући да реалија има хронолошки карактер.

5. *Хипонимијски превод* – Овај начин превођења користио се углавном за преношење терминолошких речи-реалија у случајевима када се у преводу не би давао пуни назив: „Однажды на рыночной площади я нашел на книжном лотке русское издание, подержанный „Толковый Словарь Живого Великорусского Языка“ Даля в четырех томах...“ (с. 240). У преводу Петра Вујичића даје се хипонимијски превод „...*Даљев речник-тумач руског језика* у четири тома“ (ПВ, с. 151); док Нада Шољан користи калковање: „...*Дахловог Интерпретативног речника живог руског језика* у четири свеске“ (НШ, с. 208).

6. *Трансформациони превод* – Код овог начина превођења долази до упрошћавања читаве реченичне конструкције, њене синтаксичке структуре. На овај начин су преведене етнографске и друштвено-политичке реалије: „...счастливо женился *dans la force de l'age* (В расцвете сил (франц.), т. е. в моих теперешних летах на молодой эстонке около того времени, когда я женился сам (в 1925 году)“. У преводу Наде Шољан изостављена је реалија и измењена синтаксичка структура реченице: „...о женио младом Естонком отприлике у доба кад сам се сам оженио“ (НШ, с. 70). Главни разлог изостављања реалије може бити у томе што преводиоци датог дела нису имали потребну информацију о начинима превођења речи-реалија.

Дакле, анализа истраживања показује да се ради о великом броју речи-реалија у тексту; речи-реалије имају функцију стварања културног оквира дела и омогућују аутору да у потпуности реализује своју замисао. У текстовима из опуса В. Набокова сусрећу се етнографске, ономастичке, друштвено-политичке и географске реалије које аутор користи у циљу реконструисања етнографских специфичности и колорита времена, а такође користи и специфичне руске реалије, западноевропске и америчке културно маркиране речи. Издвојили смо 7 начина преношења значења речи-реалија у преводима дела В. Набокова: транскрипцију, приближан превод, транслитерацију, калковање, описни превод, хипонимијски превод и трансформациони превод. У преводима Наде Шољан примећују се случајеви изостављања речи-реалија, што резултира непотпуним преношењем укупне информације која је садржана у значењу културно-маркиране јединице, те инојезичном читаоцу могу остати неразумљиви поједини моменти приповедања.

Према томе, након извршене анализе може се закључити да интерпретацију оригиналног уметничког дела у ауторизованом преводу детерминише

читав низ различитих фактора, условљених превасходно јединственом природом ауторизованог превода као таквог, концептуално-естетским специфичностима изворног (оригиналног) текста, те лингвокултуролошким специфичностима свих актера превода: аутора, преводиоца и читалаца.

Да бисмо одредили креолизацију модела културе у преводима на српски и хрватски језик, важно је да решимо проблем „културне преводивости“, то јест да утврдимо како се у преводу реализовало преношење културног, историјског, књижевног и животног контекста. Осим тога, потребно је решити питање формалних начина превођења као што су игра речи и звучна инструментација текста, као и питање стилске идентичности и самоидентичности писца. Осим тога, анализом система речи-реалија у стваралаштву В. Набокова, и начина њиховог превођења, долази се до следећег закључка: речи-реалије представљају веома специфичну, сложену и вишезначну категорију лексичког система сваког језика. Набоков користи речи-реалије ради стварања етнографских специфичности приповедања, те колорита времена, не само специфичне реалије југа, већ и општеамеричке реалије. Осим тога, писац користи реалије-туђице, позајмљене из других језика, које имају велику улогу приликом детаљног описивања начина живота и његове свакодневице, али које нису увек разумљиве инојезичном читаоцу, те је у том случају неопходно књигу снабдети речником, или коментарима на свакој страници.

У преводима дела В. Набокова сусрећу се следећи начини превођења културолошки маркираних јединица: транскрипција, приближан превод, транслитерација, описни превод, хипонимијски превод, трансформациони превод. Према фреквентности употребе различитих метода превођења речи-реалија, најзаступљенија је транскрипција, а најређи – трансформациони превод. Честа употреба појединог метода превођења реалија не подразумева увек и његову ефикасност. Транскрипција, на пример, уз поштовање свих правила, у већини случајева преноси само звучну форму речи, не дотичући се значења. Тако је и са транслитерацијом која преноси графички облик дате лексичке јединице и која се све ређе користи приликом превођења безеквивалентне лексике. Како сваки од метода превођења има своје добре стране и своје недостатке, приликом превођења културолошки маркираних јединица треба прибегавати комбиновању различитих метода, не ограничавајући се само на један. Могуће су комбинације два или три метода, на пример, транскрипције и описног превода, или се пак могу давати објашњења или коментари за сваку реалију.

Изостављање или погрешан превод речи-реалија има за последицу непотпуно разоткривање укупног значења дате речи, чиме се инојезичном читаоцу онемогућује да схвати конотативне нијансе, наговештаје и алузије. Превођење речи-реалија је стваралачки процес који од преводиоца захтева висок ниво културе и културолошке припремљености.

Анализом у оквиру датог рада не исцрпљује се дубина предложене теме, већ су расветљени само неки од аспеката улоге речи-реалија у умет-

ничком тексту. Овај рад може послужити као полазна основа за опширније истраживање у области књижевног превођења.

Литература

- Бархударов, Л. С. (1975). *Язык и перевод*. Москва: Международные отношения.
- Виноградов, В. С. (1978). *Лексические вопросы перевода художественной прозы*. Москва: Издательство Московского университета.
- Влахов, С. и Флорин, С. (1986). *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения.
- Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. (1978). Москва: Художественная литература.
- Bugarski, R. (2009). *Evropa u jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Галеева, Н. Л. (1997). *Основы деятельностной теории перевода*. Тверь: Тверской государственный университет.
- Гюббенет, И. В. (1991). *Основы филологической интерпретации литературно-художественного текста*. М.: Издательство МГУ.
- Казакова, Т. А. (1989). *Роль речемыслительного стереотипа в художественном переводе. У: Перевод как процесс и как результат: язык, культура, психология*. Калинин: Калининский государственный университет.
- Колесникова, В. С. (2001). *К проблеме художественного перевода как речемыслительной деятельности У: Мир языка и межкультурная коммуникация /Материалы международной научно-практической конференции.(часть 1, стр. 147–153)*. Барнаул: Изд-во БГПУ.
- Набоков, В. В. (1995). *Друге обале*. Превео са руског Петар Вујичић. Градац: АЛЕФ.
- Набоков, В. В. (1999). *Другие берега*. М.: Слово/Слово.
- Набоков, В. В. (1999). *Память, говори*. Перевод с английского Сергея Ильина. У: *Собрание сочинений американского периода в 5 т.* (т. 5). Москва: Симпозиум.
- Набоков, В. В. (2002). *Говори, сјећање!* / Набоков, 1995: Набоков В.В. (1995). *Друге обале*. Превео са руског Петар Вујичић. Градац: АЛЕФ.. Ријека: Отокар Кершовани д.о.о.
- Ризун, В. В. (1982). *К вопросу о социально-культурной адаптации художественного произведения. У: Теория и практика перевода*. Киев: Вища школа.
- Федоров, А. В. (1983). *Основы общей теории перевода*. Москва: Высшая школа.

Larisa Rasdobudko-Čović, Branimir Čović

MULTIPLE METAMORPHOSES AND TRANSLATOR'S CREATION AND RE-CREATION PLAY IN VLADIMIR NABOKOV'S MEMOIRS (CREOLIZATION OF THREE MODELS OF CULTURE IN TRANSLATION FROM AN INTERMEDIARY LANGUAGE)

Summary: The paper presents an analysis of two Serbian translations of V. Nabokov's memoirs, that is the translation of the novel «Другие берега» ("The Other Shores") published in Russian as an authorized translation from the original English version «Conclusive Evidence», and the translation of Nabokov's authorized translation from Russian to English entitled «Speak, Memory». Creolization of three models of culture in translation from the two originals Russian and English is presented. Specific features of the two Serbian translations are analyzed, and a survey of characteristic mistakes caused by some specific characteristics of the source language is given. Also, Nabokov's very original approach to translation which is quite interpretative is highlighted.

Key words: literary translation, auto-translation, authorized translation, culture-specific realia, word play, audio dimension of the text

